

DIGITAL AND INFORMATION ISSUES OF CULTURE

DOI: 10.46340/ephd.2021.7.1.12

Valeriia Tkachenko

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7135-6659>

V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

THE ISSUE OF THE VIOLENCE IN THE DIGITAL RHETORIC DIMENSION

Валерія Ткаченко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

ПРОБЛЕМА НАСИЛЛЯ У ВИМІРІ ЦИФРОВОЇ РИТОРИКИ

This article deals with the analysis of the essence of the rhetorical representation of the topic of violence in the mass media, mainly, actualizing the problem of truth and objectivity. Drawing on the historical experience, it can be stated that humanity has developed along with the topic of violence (slavery, wars, revolutions, gender and racial discrimination, etc.). With the advent of digital (or media) space, there was rethinking of ordinary and, at first glance, understandable things that possibly have already become obvious for our existence. The digital space adds a new meaning, a new dimension to “old” problems, and assigns new tasks to the politics, economics, psychology, culture, philosophy and other scientific fields for studying this phenomenon and the processes around it. The topic of violence is considered in a new way due to the mass media, by transmitting information, informing the public about events that build our picture of the world, our attitude towards it, and due to manipulation, media themselves construct content with violence in respect of their consumers. An analysis of the topic of violence and its interaction with the mass media (and the media in general) indicates that there is an accentuation of the problems of “will”, “gender”, “reality and unreality” and “aggression”, and that interest in issues related to human psychology grows. Thus, the topic of violence is raised anew due to new mechanisms of rhetorical representations, manipulative and pragmatic intentions of content “creators”. Violence began to be spoken of not only as the content that creates the media space, but also as the practice of “creators” towards the public. Due to rhetoric and its methods and techniques, content creators achieve their goal: they evoke a particular emotional feeling in a person and build a particular attitude towards one or another object. In ancient times, discourse was centered on “text” and “speech”, but today it expands beyond rhetoric, acquiring new dimensions in the form of videos, photos, banners, audio files, etc. This research is a socio-philosophical review of the topic of violence, digital rhetoric and its mechanisms of effect, and rests on an analysis of the topic of the truth of violence.

Keywords: digital space, digital rhetoric, truth, violence, mass media, rhetoric, media.

Тисячолітня історія людства ілюструє не тільки яскраві та видатні події, наукові відкриття і досягнення у мистецтві, які підносять людину до звання «вінця природи», але й вказує на те, що шлях до сучасної культури й цивілізації був кривавим і важким, сповненим трагічними подіями й суспільними та особистісними травмами, коли відповіді на «виклики» обставин цих подій були часто не гуманними. Панування одних над іншими, вбивства сильнішими слабших, проблеми свідомості, психологічні атаки та впливи на волю інших, приниження та знецінення особистості – все це містить історія людства як зібрання емоційного спектру та міжособистісних відносин. Проблема насильства не є новою, а є скоріше невід’ємною частиною людської історії, яка знайшла своє відображення у стародавніх міфах, задовго до створення сучасного світу. Актуальність дослідження полягає

у розгляді теми насильства у новому вимірі, а саме, у вимірі цифрової риторики у цифровому просторі, який згідно Н. Луману став нашою другою реальністю¹. Цифровий простір – це вільний простір, який несе у собі багато гігабайтів інформації, це нова реальність із своїми законами, механізмами та принципами існування у ній людини чи груп людей. Свобода, відповідальність, моральність, насилля/не насилля, етичність, авторство – ці та багато інших тем в контексті цифрового простору викликають жвавий науковий інтерес у гуманітарному знанні, вимагаючи заглиблення у їх природу, інтерпретацію, уточнення на емпіричному рівні. Вагомою частиною цифрового простору є ЗМІ (засоби масової інформації), які виступають посередниками між людиною та світом (у межах міста, країни, світу).

Дослідження теми насилля знайшло своє відображення у різних проявах і аспектах людської життєдіяльності і буття, репрезентовано у художній літературі, образотворчому мистецтві, у науці та філософії, що ускладнює процес пошуку єдиної дефініції та класифікацію цього явища. Як зазначає В. Слюсар, прагнення раціонального осмислення джерел суспільного розвитку призвело до утвердження у науковій літературі тези про абсолютизацію ролі насилля у процесі суспільних трансформацій². Теоретичні розробки на підґрунті цих досліджень мали подальшу реалізацію на практиці на межі XIX-XX століть, що спонукало філософію до переосмислення теми насилля у соціальній сфері, коли поставали питання про безальтернативність насилля та його виправдання людською природою.

У західноєвропейській філософській традиції проблема соціального насилля була предметом чисельних розмірковувань мислителів (у працях Геракліта, Цицерона, Іоанна Златоуста, Климента Александрійського, Кіпріана Карфагенського, Августина Аврелія, П. Бейля, Дж. Віко, Т. Гоббса, Дж. Локка, І. Канта, Г. Гегеля, Вольтера, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гасета). У XIX ст. здійснено спроби розробити теорію насилля (Л. Гумплович, С. Дюринг, К. Каутський) та теорію революційного насилля (К. Маркс, Ф. Енгельс, М. Бакунін, В. Ленін, Л. Троцький, М. Бухарін). Як відповідь на спроби абсолютизації ролі насилля на початку XX ст. сформувалася традиція критичного аналізу останнього (Ж. Сорель, Е. Блох, В. Беньямін, Г. Арендт, Дж. Агамбен, Ж. Дерріда). Низка історичних подій у XX ст., що супроводжувалися масовим знищенням людей, виявили можливості тотального застосування насилля. Це актуалізувало необхідність міждисциплінарного підходу до осмислення насилля як соціального феномену. На межі філософії та психології аналіз теми насилля розгорнувся у контексті досліджень агресії та жорстокості (А. Адлер, А. Бандура, Л. Берковіц, Дж. Доллард, К. Лоренц, З. Фройд, В. Франкл, Е. Фромм, К. Хорні).

У дискурсі філософії, політології та соціології дослідження насилля стосувалися його технологічних характеристик – як інструменту влади (Г. Арендт, Н. Луман, Г. Моска, Т. Пейн, П. Сорокін, Й. Шумпетер). Водночас здійснюється пошук нових підходів до аналізу насилля, зокрема, Ф. Фанон у теорії постколоніалізму розглядає насилля як цінність для пригнобленого, як шлях до його свободи і привід для гордості; Дж. Агамбен досліджує право суверена на насилля у своїй теорії «голоного життя»; Ж. Дерріда – у контексті аналізу ідеї справедливості; Ф. Хайєк звертається до зазначеної проблематики при здійсненні порівняльного аналізу ліберальної, фашистської та соціалістичної політичної і соціально-економічної доктрин.

У дослідженнях початку XXI ст. соціальне насилля усе частіше розглядається як позбавлене ідеологічної мотивації (Г. Енценбергер), структурне насилля (Й. Гальтунг), прояв зла для самозбереження демократичного суспільства (Л. Свендсен), антропологічна константа людського існування (В. Софський), стандарт «нормальної ненасильницької ситуації» (С. Жижек).

Дослідження феномену насилля, його природи, сутності, типологізації, які знайшли відображення у науковій та філософській думці, актуалізуються сьогодні у контексті проблем цифровізації навколишнього світу, посилення значущості віртуальності, відкриття нових аспектів латентного та явного насилля, що лежать у площині цифрового простору і ставлять перед соціологією, психологією, економікою, філософією нові завдання для вивчення цього явища та процесів навколо нього.

Аналіз феномену насилля та його взаємодії зі ЗМІ вказує на те, що усе більше звертається увага до проблеми «волі», «бажання» та «агресії», підсилюючи інтерес до питань, що пов'язані із людською

¹ Ніклас, Л. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВП.

² Слюсар, В. М. (2019). Насилля як субстанційна характеристика соціальних трансформацій: *дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук*. Київ: Житомирський Державний Університет імені Івана Франка <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/Slyusar-27.06.2019_disert.pdf> (2021, березень, 20).

психологією. Наприклад, М. Зубакін у своїй роботі, присвяченій аналізу основних психологічних теорій, що мають на меті описати та з'ясувати яким чином ЗМІ впливають на аудиторію, акцентує увагу на «агресії» як невід'ємній частині насилля. Так, J. Blumer та E. Katz стверджують, що людина при взаємодії зі ЗМІ активно та самостійно вибирає який контент споживати завдяки бажанню задовольнити свої потреби¹. Можна припуститися думки, що такі теорії пов'язані із «творцями» контенту та тим, що людині надають і продають. Людина може обирати контент, але який контент створювати теж обирають, але «Інші». Ми обираємо вже із обраного контенту, де медіа, медіатекст, ЗМІ має своїх творців і свої закони.

У добу домінування медіа дедалі частіше його терміни та принципи ототожнюються із поняттями та принципами мас-медіа, або із текстом масової комунікації. Медіакомунікація – більш широке поняття, що включає усі можливі засоби комунікації за допомогою техніко-електронних засобів². На сьогоднішній день, медіапродукти є найбільш авторитетними джерелами інформації, які копіюють стиль життя сучасної людини, проте не зберігаються у культурній пам'яті, оскільки їх багато гігабайтів і людина може компонувати їх як завгодно, послаблюючи при цьому подальше відтворення інформації у пам'яті.

Через зміну буття людини, що стало можливим завдяки створенню іншого простору існування (цифровий простір), відбувається друга соціалізація та й взагалі конструювання нової картини світу новим контентом, запропонованого Інтернетом, книгами, телефоном, радіо та ЗМІ. Людська картина світу формується та змінюється завдяки повідомленням, що транслують ЗМІ (новини про вибори, війни, конкурси краси та ін.). Чим вищий у людини рівень чуттєвості та емоційності, тим більше й ефективніше на неї будуть впливати повідомлення. Таким чином, десоціалізованим буде той, хто найменш сприйнятливий до новин. Питання про сутність новин ставить французький філософ Жан Бодрійяр, який вбачав, що роль людини не давати оціночних суджень новинам і порівнював їх із «геном», якій існує заради існування³.

Основним завданням ЗМІ є не лише передача нової інформації, повідомлення про події у світі, а і формування нашої спільної картини світу, де ЗМІ несуть сенс і контрсенс, вдаються до маніпуляцій свідомістю людини, і цей процес ніхто не може контролювати, оскільки вони виступають внутрішніми засобами по відношенню до системи симуляції та стимуляції, що руйнують систему⁴.

Наші уявлення про навколишній світ, як ми зазначали раніше, зумовлені інформацією, образами, темами, продуктом у цілому, які подаються у ЗМІ. Їх створення та запуск детермінований риторичними діями, які у свою чергу прагматично виважені та переходять у розряд софістики. Так відбувається інтерпретація дійсності ще не досягнувши «адресата».

Одним із головних механізмів існування ЗМІ є риторика, що оформлюється у цифрову риторіку, пройшовши складний шлях у своїй модернізації. Риторика – є особливим явищем, що зародилось у Стародавній Греції на основі ороакустичності сприйняття картини світу. Саме розуміння риторики поділяється на два напрямки: перший – як мистецтво виступати публічно; другий – як мистецтво доказу та конструювання певної реальності. Історія розвитку риторики ілюструє її видозміни від «філософської» до «філологічної» риторики і навпаки. Головна відмінність цих двох різновидів – у їх центральних питаннях і проблемах. Філософська риторика займається проблемами істини, розуміння, чесності, відповідальності, а філологічна займається композиційною частиною тексту (наприклад, поділ на тропи та дослідження риторичних фігур тощо).

У сучасному світі риторика стала популярним практичним явищем, а проблема поєднання філософської і філологічної риторики гостро відчувається у наш час. Недовіра до медіа-простору, маніпулювання свідомістю, боротьба за владу, гроші, душу і розум людини – все це спонукає до нового прочитання і розуміння риторики і герменевтики. Сучасному громадянину будь-якої країни важливо вміти аналізувати новини і всю друковану продукцію у цілому.

З часом, коли з'явився другий простір нашого існування – цифровий, риторика еволюціонує у «цифрову риторіку». Якщо раніше дискурс складався навколо «тексту» та «промови», то тепер

¹ Зубакін, М. В. (2017). Насиліе в СМИ: теории и исследования. *Cyberleninka.ru*.

<<https://cyberleninka.ru/article/n/nasilie-v-smi-teorii-i-issledovaniya/viewer>> (2021, березень, 20).

² Аннушкин, Е. В. (2019). Медиариторика: современный статус и важнейшие задачи. Государственный институт русского языка им. А.С. Пушкина. <https://www.pushkin.institute/science/konferencii/ritor/Sbornik_ritorika_itog_2019.pdf> (2021, березень, 20).

³ Бодрийяр, Ж. (2015). *Симулякры и симуляциии*. Москва: ПОСТУМ.

⁴ Там само.

розширюються межі риторики та її масштаби – відео, фотографія, банери, аудіофайли та інші. А разом з тим постають нові питання, наприклад, питання про авторське право, питання про легітимність, існування. Старі проблеми, які набули нового масштабу – питання істинності та відповідальності.

Цифрова риторика – це спосіб риторичного впливу на аудиторію завдяки цифровим технологіям, з метою переконання, конструювання певної реальності. Усі риторичні прийоми (дозволені і недозволені) впливають, у більшості своїй, на наші відчуття, емоції, а не на розум. Коли ми шукаємо докази, ми або тиснемо на людину і на її почуття, або намагаємося «засмітити» її розум цифрами і фактами. Пропонуючи і пояснюючи інформацію аудиторії, ми конструємо враження про себе і про тему, яку ми розвиваємо. Виникає проблема розуміння дійсності і того, що нам вкладають у вуха. Володіючи конкретними знаннями у риторичних прийомах і стратегіях, ми можемо аналізувати, яку інформацію нам подають та змінювати конструкцію, яку над нами побудували та надбудовують. Без філософсько-етичних установок риторика перетворюється на зброю. Вона така ж теорія та практика, як і герменевтика, і якою зброєю може бути риторика показують сучасні реалії. Оратор, мас-медіа, політики – це творці реальності, з якою ми можемо погодитися або не погодитися. Розуміння цього факту і розуміння алгоритму дій риторичного маніпулювання призводить до звільнення людини від залежності і перетворення людини у залежну.

Таким чином, питання насилля у риторичних репрезентаціях ЗМІ має дві площини; перша – коли нам показують насилля у медіа продукті; друга – насилля над людьми завдяки інформації, або її відсутності, коли риторика стає маніпуляцією. Коли не має іншої думки, коли «інакомислення» зазнає критики та замовчування, це можна розцінити як «інтелектуальне насильство». С.М. Радіонов розглядав застосування інтелектуального насильства до науки, інтелектуалів та різних картин світу. На наш погляд, інтелектуальне насильство невід’ємна частина у ЗМІ, оскільки «риторика» новин формує ставлення до тих чи інших подій та людей¹.

Інтелектуальне насильство, згідно Радіонову, – це ідеологеми і політичні переконання, суспільні настрої елітарних верств і мас, спрямовані на придушення будь-яких змін у «практиках» мислення у встановленому соціальному порядку («легітимації» соціальної реальності) і «здоровому глузду»².

Діяльність промовця у різних комунікативних умовах визначається риторичним ученням про п’ять етапів трансформації ідеї в слово (етапи відбору і попереднього аналізу теми з урахуванням очікуваної аудиторії (інвенція); лінеаризація змісту (диспозиція); його вербальна орнаментация (елокуція); запам’ятовування (меморія) і відтворення (актію). Така схема побудови залишається, але чим вона зумовлена? Серед великої кількості контенту необхідні механізми виокремлення інформації, одним із яких є заголовок. Він має «чіпляти» свого читача, інтригувати. Якщо, у нас є «загроза» (факт насилля у заголовку), то людина (за своєю природою) обов’язково зверне на це увагу.

Візуальна риторика (відео та фото матеріали) покликані стати атрибутаторами певної теми. Наприклад, зображення кулака, зображення побоїв, зображення жінки, яка прикриває себе руками – є атрибутами теми насилля, а додатковою функцією даного матеріалу є тиск на емоційну сферу особистості.

Намагання віднайти істинність у проблемі, що хвилює суспільство на відповідному етапі його соціально-філософських запитів, знаходиться у площині її розголосу. Наприклад, в українському медіа-просторі усе частіше тема домашнього насилля набуває розголосу, або навпаки, зображуючи насилля за кордоном, ставлячи певну мету, замовники матеріалів хочуть сформувати у нас ставлення до тієї чи іншої влади. Завдяки, риторичним пасткам, інвенціям, фігурам розміщення (побудова тексту), насилля стає не якоюсь подією, а механізмом формування ставлення одних до інших. Коли ЗМІ демонструють інформацію про насильство, відбувається когнітивна активізація.

Когнітивною активізацією називають підхід, який запропонував американський психолог Леонард Берковіц, на думку якого, агресивні думки, викликані переглядом насильства по телебаченню, можуть активізувати інші когнітивні структури, збільшуючи тим самим ймовірність того, що глядач матиме й інші пов’язані із агресією ідеї після перегляду.

Таким чином, цифровий простір, як нова реальність, нове друге буття для людини дає старим проблемам нового значення, набуваючи нових векторів розвитку у новому просторі. Насилля,

¹ Радіонов, С. М. (2008). Насиліе в интеллектуальном мире: постмодернистский дискурс и «Риторика» власти. *Cyberleninka.ru* <<https://cyberleninka.ru/article/n/nasilie-v-intellektualnom-mire-postmodernistskiy-diskurs-i-ritorika-vlasti>> (2021, березень, 20).

² Там само.

спричинене «творцями» у медіа-просторі та насилля, яке зображується у мас-медіа. Наприклад, комп'ютерні ігри, розважальні шоу, прямі трансляції подій та насилля у ЗМІ. На наш погляд, насилля, яке зображається у ЗМІ покликане сформуванню певну картину світу, відповідне ставлення одних людей до інших, викликати емоції та вплинути на людину завдяки використанню риторичних прийомів та встановити/нав'язати їй оцінки в межах «поганий-хороший», «ворог-друг», «свій-чужий».

References:

---

1. Ananyin, V. O. (2005). Nasilstvo yak yavische u vimirah fillosofskogo analizu [Violence is a phenomenon in the world of philosophical analysis]. *Multiversum*, 48, 149-159. [in Russian].
2. Niklas, L. (2010). *Realnist mas-media* [The reality of the media]. Kyiv: TSVP. [in Ukrainian].
3. Slyusar, V. M. (2019). Nasylyya yak substantsiyna kharakterystyka sotsialnykh transformatsiy [Violence as a substantial characteristic of social transformations]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya doktora filozofskykh nauk* [dissertation for the degree of Doctor of Philosophy]. Kyiv: Zhytomyr State University named after Ivan Franko <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/Slyusar-27.06.2019_disert.pdf> (2021, March, 20). [in Ukrainian].
4. Zubakin, M. V. (2017). Nasiliye v SMI: teorii i issledovaniya [Violence in the Media: Theories and Research]. *Cyberleninka.ru*. <<https://cyberleninka.ru/article/n/nasilie-v-smi-teorii-i-issledovaniya/viewer>> (2021, March, 20). [in Russian].
5. Annushkin, Ye. V. (2019). *Mediaritorika: sovremennyy status i vazhneyshyye zadachi* [Media rhetoric: current status and the most important tasks]. State Institute of the Russian Language. A.S. Pushkin <https://www.pushkin.institute/science/konferencii/ritor/Sbornik_ritorika_itog_2019.pdf> (2021, March, 20). [in Russian].
6. Bodriyyar, ZH. (2015). *Simulyakry i simulyatsii* [Simulacra and simulations]. Moscow: POSTUM. [in Russian].
7. Rodionov, S. M. (2008). Nasiliye v intellektualnom mire: postmodernistskiy diskurs i «Ritorika» vlasti [Violence in the Intellectual World: Postmodern Discourse and the "Rhetoric" of Power]. *Cyberleninka.ru* <<https://cyberleninka.ru/article/n/nasilie-v-intellektualnom-mire-postmodernistskiy-diskurs-i-ritorika-vlasti>> (2021, March, 20). [in Russian].